

เพศภาวะกับการบวช: ข้อถกเถียงการบวชภิกษุณีในพระพุทธศาสนาเถรวาท
Gender and Ordination: A Discussion on Bhikkhuni Ordination in
Theravada Buddhism

พระวรพล ยะพลหา

Phra Worapon Yaponha

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding, Author Email: woraponyaa@gmail.com

Received August 29, 2022; Revised August 21, 2022; Accepted: June 30, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการศึกษาแนวคิดเรื่องเพศภาวะและการบวชผ่านข้อถกเถียงในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยการศึกษาเอกสารและหนังสือ ผลการศึกษาพบว่า การบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาทถูกแบ่งแยกเป็นการบวชทางรูปธรรมเป็นการบวชที่มีขั้นตอนและกระบวนการชัดเจน มีศีลเป็นข้อปฏิบัติของการแต่ละอย่าง ขณะที่การบวชทางด้านนามธรรมเป็นการบวชใจ โดยอาศัยการฝึกฝนทางใจ ส่วนเพศภาวะในพระพุทธศาสนาเป็นการกล่าวถึงความเท่าเทียมกัน และการยกย่องสตรีในฐานะที่เป็นผู้มีความฉลาดและคุณธรรม สำหรับข้อถกเถียงเรื่องการบวชเพศหญิงไม่ได้แสดงถึงความเสมอภาคทางเพศเป็นการพิจารณาถึงข้อปฏิบัติที่ไม่เสมอภาคกันนั้นเป็นการมองถึงความไม่เสมอภาคทางสังคม ไม่ได้เกี่ยวกับความเสมอภาคทางธรรม ขณะที่การพิจารณาถึงการบวชภิกษุณีทำให้ศาสนาเสื่อมก็มาจากข้อเท็จจริงทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แต่หลักปฏิบัติไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของหมู่สงฆ์เท่านั้น ไม่ใช่เรื่องเพศภาวะแต่อย่างใด

คำสำคัญ: เพศภาวะ; การบวช; พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

This article aims to explore the concepts of gender and ordination through controversies in Theravada Buddhism by studying documents and books. The results

of the study found that Ordination in Buddhism is divided into ordination in the form of ordination with clear steps and procedures. having precepts as a practice of each while the ordination in the abstract is the ordination of the mind through mental training. As for gender in Buddhism, it is about equality. and praising women as being wise and virtuous. As for the argument that the ordination of women does not represent gender equality, it considers unequal practices as a view of social inequality. It's not about fair equality. Whereas the consideration of Bhikkhuni ordination as a deterioration of religion is due to social facts that have changed, but the practice is not consistent with the way of life of the Sangha only. It's not about gender at all.

Keywords: Gender; Ordination; Theravada Buddhism.

บทนำ

ธรรมเนียมของการบวชมีจุดริเริ่มมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ในขณะที่พระพุทธเจ้าทรงพระชนม์อยู่ กล่าวคือเมื่อครั้งที่พระองค์ทรงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ทรงประสงค์ที่จะประกาศธรรมแก่บุคคลผู้ที่สามารถเข้าใจและน้อมนำธรรมะของพระองค์เป็นหลักปฏิบัติของชีวิต และมีความประสงค์ที่จะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือสังคมร่วมกับพุทธเจ้า จึงเป็นที่มาของการเชื้อเชิญหรือชักนำกุลบุตรเข้ามาบวชในพุทธศาสนา โดยเริ่มแรก รูปแบบวิธีในการบวช พุทธองค์ทรงประทานการบวชด้วยพระองค์เอง ซึ่งเสมือนว่าเป็นการเชื้อเชิญผู้ที่ศรัทธาให้เข้าร่วมสังฆะเพื่อประพาสพรหมจรรย์ แสวงหาความดับทุกข์ และจาริกไปเพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์แก่ชาวโลก ซึ่งเรียกรูปแบบวิธีการบวชนี้ว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา และเมื่อมีผู้ประสงค์ที่จะเข้ามาบวชในพุทธศาสนามากขึ้น พระองค์จึงทรงอนุญาตรูปแบบวิธีที่ชื่อว่า ดิสรณคณูปสัมปทา และ ญัตติจตุตถกรรมวาจา การบวชแบบครุธรรมตามลำดับ

ในการอนุญาตการบวชนั้นมีปัญหาที่เชื่อมโยงกันระหว่างผู้บวชกับกระบวนการบวช ซึ่งนำไปสู่การบวชภิกษุณีโดยปรากฏข้อถกเถียงในเรื่องดังกล่าวจากพระอานนท์ว่า “พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาตให้มาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระองค์ทรงประกาศไว้ อย่างไรก็ตามนั้นเลย เราพึงทูลขอพระองค์ให้มาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศไว้ด้วยอุบายบางอย่าง” โดยเสนอว่า “มาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศไว้ จะสามารถทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกิทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตตผลได้หรือไม่ พระพุทธเจ้าข้า” นำไปสู่ข้อสรุปที่พระพุทธเจ้าอธิบายว่า “มาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่ตถาคตทรงประกาศไว้ สามารถทำให้แจ้ง

โสดาปัตติผล สกิทาคามีผลอนาคามีผล หรืออรหัตตผลได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 7 ข้อที่ 402 หน้าที่ 315-316, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในบทความนี้ผู้วิจัยต้องการนำเสนอถึงความเท่าเทียมกันระหว่างเพศและการเข้าถึงพระพุทธศาสนาโดยการบวชที่เป็น 1) รูปธรรม มีเอหิภิกขุอุปสัมปทา, ติสรณคณูปสัมปทา, ญัตติจตุตถกรรมวาจา, การบวชแบบรับครุธรรม 8 ประการ 2) นามธรรม การบวชชนิดนี้เกิดหลังจากการขาดหายไปของภิกษุณีสายเถรวาท ซึ่งบางประเทศนั้นไม่ยอมรับการบวชของสายศรีลังกาการบวชใจจึงเกิดขึ้น การบวชใจในที่นี้เน้นการรักษาจิตตนเอง ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนสถานะใดหรือเพศสภาพใดก็ตามการบวชใจนั้นสามารถทำให้เข้าถึงวิถีแห่งพระพุทธศาสนาได้

แม้แต่ในสังคมไทย การบวช ก็เป็นพฤติกรรมที่ปฏิบัติกันมาอย่างยาวนานจนกลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมที่นิยมปฏิบัติอย่างสำคัญประการหนึ่งในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน และถือว่าเป็นหนึ่งในประเพณีวัฒนธรรมไทย อย่างไรก็ดี ปัจจุบันนี้ ปรากฏว่ามีประเพณีวัฒนธรรมสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับการบวชด้วย เช่น การเปลี่ยนสถานะจากฆราวาสเป็น “นาค” ก่อนที่จะเปลี่ยนสถานะเป็นพระภิกษุ คือประเพณีการบวชนาค การแห่นาค, การบวชสามเณร แต่ในระบบการบวชเพื่อเปลี่ยนสถานะเหล่านี้เกี่ยวข้องกับข้อถกเถียงในแง่ของประวัติศาสตร์การบวช ดังจะพบว่าการบวชนาค ไม่ได้เกี่ยวข้องกับนาคที่เป็นเทพในคัมภีร์แต่เป็นการบวชคนพื้นเมืองให้เป็นพระสงฆ์ในพุทธศาสนา โดยนาคนั้นแปลว่า เปลือยเปล่า โดยจะพบว่าชาวสุวรรณภูมินั้นมักนุ่งห่มใบไม้ ถ้าจะมีผ้าถุงบ้างก็เป็นผืนเล็กๆ แคบๆ เช่น เตี่ยวใช้ปิดหุ้มรัดอวัยวะเพศ โดยต่อมาคนเหล่านี้ได้มาเลื่อมใสพุทธศาสนา เมื่อจะบรรพชาเป็นภิกษุจึงเรียกว่าบวชนาค ทำให้พิธีบวชนาคไม่มีในพระไตรปิฎก ไม่มีในอินเดียและลังกา แต่มีที่สุวรรณภูมิ โดยพิธีทำขวัญนาคในพิธีบวช ถือเป็นพิธีประนีประนอมระหว่างศาสนาผีและศาสนาพุทธ การทำขวัญนาคในพิธีบวช เป็นการสะท้อนถึงพระคุณแม่ที่มีต่อนาคผู้ที่จะเข้าพิธีบวชเป็นพระสงฆ์ นาคจึงเป็นสัญลักษณ์ของหญิงพื้นเมืองของศาสนาผี ขณะที่การบวชนั้นเป็นการทำให้ผู้ชายเป็นใหญ่เหนือศาสนาผี จึงกลายเป็นการการยกย่องชายเป็นใหญ่เหนือหญิง อีกทั้งหญิงห้ามสัมผัสร่างกายภิกษุ หญิงต้องบาป ภิกษุไม่บาป (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2559)

เพศ (gender) ได้ถูกนำมากล่าวไว้ผ่านลักษณะภายนอกที่มองผ่านความเป็นสตรีภายในตน กิริยาของสตรี ท่าทางของสตรี ความไว้วางใจของสตรี ความพอใจของสตรี เสียงของสตรี และเครื่องประดับของสตรี (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 23 ข้อที่ 51 หน้าที่ 85-86, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) แต่พระพุทธศาสนานั้นพิจารณาถึงองค์ประกอบอื่นที่เป็นสากลและเสมอกันอย่างเรื่องกรรม โดยจะพบลักษณะดังกล่าวนี้จากการได้รับผลที่เกิดขึ้นหลังจากผู้หนึ่งตายไปแล้วได้รับกรรมที่ไม่อาจระบุได้ว่าชายหรือหญิง เพราะทุกคนต่างเสมอภาคกันในผลที่เกิดขึ้น (Peter Harvey, 2000) เมื่อกล่าวถึงลักษณะของสตรีนั้นที่ว่าศักยภาพเท่ากันกับบุรุษ ซึ่งหากบวชก็จะทำให้พระพุทธศาสนานั้นคงได้เช่นเดียวกับบุรุษ แต่ลักษณะดังนี้ช่วยทำให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเถรวาท

นั้นจำเป็นต้องมีสตริอย่างไม้อาจปฏิเสธได้ แต่จากข้อพิจารณานี้ก็อาจเกิดคำถามตามมาได้เช่นเดียวกันว่า การลึงเลขของพระพุทเจ้าที่จะอนุญาตนั้นเป็นเรื่องน่าใส่ใจ แต่ไม่อาจมีใครล่วงรู้ประสงค์ของพระพุทองค์ได้อย่างแท้จริง เพราะพระองค์เท่านั้นที่จะให้เหตุผลในการอนุญาตได้บวชนั้นแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งทำให้เห็นว่าการบวชเป็นภิกษุณนั้นไม่ใช่เป็นความสมบูรณ์แบบในพระพุทศาสนาอย่างหมดจด เบ็ดเสร็จเด็ดขาด (Peter Harvey, 2000)

บทความนี้จึงต้องการเสนอการบวชจึงเป็นประเด็นข้อถกเถียงที่ถูกเสนอผ่านบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยข้อเสนอทางแก้ไขในสมัยพุทธกาลอาจได้รับการแก้ไข แต่การบวชในสังคมไทยนั้นยังคงมีประเด็นที่เป็นกระแสวิพากษ์วิจารณ์ของสังคมไทยเสมอมาโดยเฉพาะเรื่องการบวชสตรี ก็ยังเป็นประเด็นข้อถกเถียงในคณะสงฆ์และหน่วยงานวิชาการในเรื่องของสิทธิเสรีภาพ ความเท่าเทียมทางเพศ หรือความเหมาะสมแก่สมณสาธูปของการเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย ซึ่งประเด็นดังกล่าวก็มีทั้งกลุ่มที่เห็นด้วยและเห็นต่างตามการตีความพระธรรมวินัยของตนเอง ดังนั้น บทความนี้ จะได้กล่าวถึงพัฒนาการ รูปแบบพิธีกรรมของการบวช ความเชื่อ ความศรัทธาที่มีต่อการบวช และข้อถกเถียงในประเด็นต่างๆ เป็นต้นว่าสิทธิทางเพศกับการบรรพชาอุปสมบทที่เกิดขึ้นในพุทธศาสนาเถรวาท ในสังคมไทยปัจจุบัน

แนวคิดเรื่องการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การบวชในพระพุทธศาสนาใช้คำว่า บรรพชา แปลว่า เว้นความชั่วทุกอย่าง โดยคำนี้อ้างอิงใช้ในความหมายว่าบวชเป็นภิกษุ เช่น เสด็จออกบรรพชา แต่ในสมัยต่อมาจนถึงปัจจุบัน คำว่า บรรพชา หมายถึงบวชเป็นสามเณร ส่วนบวชเป็นพระใช้คำว่า อุปสมบท (สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561) โดยการบวชนั้นมาจากการที่พระพุทธศาสนาได้เจริญขึ้นด้วยการประกาศคำสอนของพระพุทธเจ้า และบุคคลผู้ศรัทธาในคำสอนต้องการจะดำเนินรอยหรือปฏิบัติตามคำสอนนั้น ด้วยการเปลี่ยนให้เป็นเหล่าสมณศากยบุตรตามคติความเชื่อที่นำไปสู่การบวชที่ปรากฏตามรูปแบบ 2 ประการ คือ

1. การบวชเชิงรูปธรรม เป็นกระบวนการที่ถูกพิจารณาถึงการบวชที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาที่มีรูปแบบและกระบวนการบวชอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งปรากฏไว้ 4 แบบ คือ

1.1 การบวชแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทา เป็นรูปแบบการบวชที่พระพุทธเจ้าทรงประทานการบวชด้วยพระองค์เอง โดยตรัสว่า “จงมาเป็นภิกษุเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยธรรมเถิด” พระพุทธเจ้า ตรัสเพียงแค่นี้ ผู้ประสงค์ที่จะบวชก็จะกลายเป็นพระภิกษุทันที ซึ่งผู้ที่บวชด้วยรูปแบบวิธีนี้เป็นพระภิกษุรูปแรกคือ พระอัญญาโกณฑัญญะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 18 หน้าที่ 25, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยการบวชนี้เป็นการบวชที่เน้นความที่บุคคลที่บวชนั้นต้องเป็นพระอรหันต์ ซึ่งสภาพของคฤหัสถ์เมื่อบรรลุนิพพาน

อรหัตผลแล้วจะมีคติ 1 อย่างคือ อย่างแรก ต้องบรรพชาในวันนั้น หรืออย่างที่สอง ปรินิพพานไม่ล่วงเลยวันนั้น กล่าวคือ คฤหัสถ์ที่บรรลอรหัตผล ต้องบรรพชาในวันนั้นหรือไม่ก็ปรินิพพานเสียก่อน จึงไม่ได้บรรพชา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555) โดยการบวชลักษณะนี้เป็นการบวชในสมัยแรกเริ่มที่ถูกมองว่า หากผู้บรรลอรหัตผลแล้วไม่บวชจะต้องปรินิพพานจึงเป็นความจำเป็นที่พระพุทธเจ้าจะต้องอนุญาตให้ฆราวาสผู้บรรลอรหัตผลนั้นเป็นพระภิกษุ โดยไม่ได้มีพิธีกรรมมากไปกว่าพระตัสสเท่านั้น กระบวนการบวชนี้ถูกพิจารณาว่าเป็นการบวชที่สอดคล้องกับทั้งในแง่ของความจำเป็นในแง่ของผู้บวช ผู้บวชให้ หลังจากบวชแล้วจะมีข้อปฏิบัติเช่นเดียวกับข้อปฏิบัติของพระภิกษุอื่น

1.2 การบวชแบบติสรณคณูปสัมปทา เป็นรูปแบบการบวชที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระภิกษุสาวกของพระองค์ทำการบวชผู้ที่ประสงค์จะบวชได้ โดยพระพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่า “กุลบุตรผู้มุ่งบรรพชาและมุ่งอุปสมบทมาจากทิศต่างๆ จากชนบทต่างๆ ด้วยตั้งใจว่า พระผู้มีพระภาคจักทรงให้พวกเขาบรรพชาอุปสมบท ในการที่ภิกษุทั้งหลาย นำกุลบุตรมานั้น ทั้งภิกษุทั้งหลาย ทั้งเหล่ากุลบุตรผู้มุ่งบรรพชาและมุ่งอุปสมบทย่อมลำบาก อย่างกระนั้นเลย เราควรอนุญาตภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ท่านทั้งหลายนั้นแหละ จงให้บรรพชา จงให้อุปสมบทในทิศนั้นๆ ในชนบทนั้นๆเถิด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 34 หน้าที่ 43-44, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยผู้บวชเพียงแต่เปล่งวาจาว่า “ขอถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งซึ่งคำว่า ที่พึ่งหรือสรณะนี้ หมายถึงที่พึ่งทางใจ ต่อมาพระพุทธองค์ทรงบัญญัติให้การบวชด้วยวิธีนี้นำไปใช้ในการบวชสามเณรอย่างเดียว เช่นบวชราหุลสามเณรเป็นรูปแรก ในครั้งพุทธกาล และคณะสงฆ์ได้ปฏิบัติต่อมาจนถึงทุกวันนี้ วิธีการนี้เป็นการบวชที่อนุญาตให้พระภิกษุสามารถรับผู้ประสงค์จะบวชให้บวชได้ แต่ผู้ไม่ใช่ภิกษุรับฆราวาสเข้ามาเป็นพระภิกษุไม่ได้ จึงเป็นการผ่อนให้เห็นถึงความจำเป็นของผู้เข้ามาบวชที่มีจำนวนมากขึ้น แต่ผู้ให้บวชได้นั้นอาจมีน้อยจำเป็นต้องใช้กระบวนการนี้ โดยปัจจุบันนั้นการรับไตรสรณคมน์ถูกพุทธาอนุญาตให้เป็นการบวชสามเณรที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการบรรพชาเป็นสามเณรด้วยไตรสรณคมน์เหล่านี้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 105 หน้าที่ 166, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หลังจากบวชแล้วจะมีสิกขาบทสำหรับสามเณร 10 ข้อ

1.3 การบวชแบบญัตติจตุตถกรรมวาจา การบวชแบบนี้เป็นการบวชที่ถือปฏิบัติมาตั้งแต่พุทธกาลจนถึงปัจจุบัน กล่าวคือ เป็นการบวชที่พุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่า การบวชจะสำเร็จขึ้นมาได้ต้องได้รับความเห็นชอบและสมควรจากที่ประชุมสงฆ์ มีการกำหนดจำนวนสงฆ์ที่เข้าร่วมในสังฆกรรม กล่าวคือ หากเป็นเขตเมืองจำนวนพระสงฆ์ต้อง 10 รูปเป็นอย่างน้อย แต่หากเป็นชุมชนในที่ชนบทจำนวนพระสงฆ์ต้องอย่างน้อย 5 รูป จึงจะสามารถทำการบวชได้ การบวชด้วยวิธีนี้ จะมีการแนะนำตัวผู้บวช มีการถามคุณสมบัติผู้บวช และการสวดประกาศขอรับความเห็นชอบจากคณะสงฆ์ โดยเป็นการเสนอญัตติ 1 ครั้ง สวดประกาศความเห็นชอบจากคณะสงฆ์ 3 ครั้ง รวมเป็น 4 ครั้ง ดังนั้นจึงเรียก

การบวชรูปแบบนี้ว่า ญัตติจตุตถกรรมวาจา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 69-70 หน้าที่ 101-103, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยวิธีการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการต่อยอดให้เห็นถึงลักษณะของการให้สงฆ์ปกครองกันเอง การปกครองดังกล่าวต้องมีพระอุปัชฌาย์อันเป็นผู้อนุญาตให้ผู้ที่ต้องการบวชแม้จะยังไม่บรรลุนิติภาวะได้เข้ามาบวช โดยจะพบว่า การบวชแบบนี้ปรากฏจากการที่พระสารีบุตรบวชให้ราธพราหมณ์ด้วยการระลึกถึงความดีที่ตักบาตรให้ท่าน และสงฆ์เห็นว่าไม่ควรบวชให้เนื่องจากท่านแก่ชรา แต่พระพุทธเจ้าอนุญาตให้สารีบุตรบวชให้ได้ด้วยวิธีนี้ด้วยหลักคุณธรรมนั้น เป็นที่มาของการอนุญาตว่า “ภิกษุทั้งหลาย นับแต่วันนี้เป็นต้นไป เราห้ามการอุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์ที่เราได้อนุญาตไว้ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้อุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 69 หน้าที่ 97-98, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หลักเกณฑ์การบวชที่ให้สงฆ์เข้ามาพิจารณานั้นเป็นการอนุโลมให้ภิกษุเข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาและสะท้อนถึงสังคมในสมัยนั้นที่มีการเข้ามาบวชเป็นจำนวนมาก

1.4 การบวชแบบครุธรรม การแบบนี้เป็นรูปแบบการบวชของสตรีที่เกิดขึ้นกับพระนางมหาปชาบดีโคตมี (พระนันทาง) ถือเป็นภิกษุณีองค์แรกที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้บวชสตรีเป็นภิกษุณี แต่กว่าที่พระนางจะได้บวชพระพุทธเจ้ายังได้ตรัสห้ามเสีย 3 ครั้ง แต่เมื่อพระนางนันทาไปขอต่อพระพุทธเจ้าพระนางจึงได้รับอนุญาตให้บวชในพระพุทธศาสนา โดยก่อนอุปสมบทพระนางจะต้องรับครุธรรม 8 ข้อ คือ 1) ภิกษุณีที่อุปสมบทแล้วต้องกราบไหว้พระภิกษุ 2) ภิกษุณีจะต้องอยู่จำพรรษาในอาวาสที่มีภิกษุ 3) ภิกษุณีจะต้องเข้าฟังโอวาทจากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน 4) ภิกษุณีออกพรรษาฟังปวารณาในสงฆ์ 2 ฝ่าย คือ พระภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ 5) ภิกษุณีเมื่อต้องอาบัติหนักต้องอยู่กรรม 15 วัน ในสงฆ์ 2 ฝ่าย 6) สตรีที่ศึกษาอยู่ในธรรม 6 ข้อ เป็นเวลา 2 ปี (กล่าวคือรักษาศีล 10 ของสามเณร ตั้งแต่ข้อ 1 ถึงข้อ 6 โดยไม่ขาดตลอดเวลา 2 ปี) เรียกว่า นางสิกขมานา เมื่อได้ศึกษาแล้วดังนี้จึงอุปสมบทในสงฆ์ 2 ฝ่ายได้ 7) ภิกษุณีไม่พึงด่าไม่พึงบริภาษภิกษุโดยปริยายใดๆ 8) ภิกษุทั้งหลายสั่งสอนห้ามปรามภิกษุณีทั้งหลายได้ แต่ภิกษุณีทั้งหลายจะสั่งสอนห้ามปรามภิกษุทั้งหลายไม่ได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 2 ข้อที่ 410 หน้าที่ 387, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การบวชภิกษุณีนับถูกพิจารณาในหลายประการโดยเฉพาะที่พระพุทธเจ้าทรงเสนอถึงผลของการบวชครั้งนี้จะช่วยทำให้พระพุทธศาสนามั่นคง แต่ก็ยังเป็นข้อพิจารณาถึงการบวชสตรีนั้นเป็นเหตุที่ทำให้ต้องพิจารณาการอยู่ร่วมกันระหว่างพระภิกษุและสตรีรวมถึงทำให้การแสดงออกถึงวิถีปฏิบัติต่อผู้บวชเป็นภิกษุณีนี้อาจจำต้องพึงพิงกับพระภิกษุ และมีการตรวจสอบโดยภิกษุอย่างเคร่งครัด แม้ภิกษุณีที่บวชแล้วก็ต้องมีการสอนจากพระภิกษุตลอดเวลา

จากรูปแบบการบวชนี้ช่วยสะท้อนภาพของสังคมนักบวชในสมัยนั้นว่าการบวชในพระพุทธศาสนาเป็นเพียงวิธีเดียวที่จะพิสูจน์ให้เห็นถึงความเป็นผู้พร้อมสำหรับการหลุดพ้น ตามข้อความว่า “สุภททะ ในธรรมวินัยที่ไม่มีอริยมรรคมีองค์ 8 ย่อมไม่มีสมณะที่ 1 ย่อมไม่มีสมณะที่ 2

ยอมไม่มีสมณะที่ 3 ยอมไม่มีสมณะที่ 4” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 37 ข้อที่ 875 หน้าที่ 904, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) แต่การจะพิจารณาในแง่ของการเข้ามาบวชนั้นเกี่ยวข้องกับเพศและภาวะที่สังคมจัดแบ่งหน้าที่ไว้ และถูกกำหนดด้วยข้อปฏิบัติอื่นๆ กล่าวคือ ผู้จะบวชต้องเป็นบุคคลที่พ่อแม่อนุญาต ขณะเดียวกันก็พิจารณาถึงกระบวนการบวชที่เป็นไปตามลักษณะของยุคสมัยที่ถูกนำเสนอผ่านข้อปฏิบัติตามหลักศีลหรือวินัยที่ถูกบัญญัติขึ้นเพื่อใช้เป็นข้อปฏิบัติอีกส่วนหนึ่ง ดังปรากฏถึงข้อปฏิบัติของสามเณร พระภิกษุ ภิกษุณี ฆราวาสที่มาถือปฏิบัตินั้นจะต้องมีศีลเป็นเครื่องกำกับเป็นหลักสำคัญในแต่ละรูปแบบการบวช

2. การบวชเชิงนามธรรม เป็นการบวชที่ถูกเรียกว่าบวชใจ การบวชใจนี้มีปรากฏในสมัยพุทธกาลที่ภิกษุผู้เข้ามาบวชแล้วไม่อาจปฏิบัติตามหลักวินัยได้ พระพุทธเจ้าจึงอธิบายการบวชนี้ไม่ใช่การรักษาพระวินัยแต่เป็นการรักษาจิต ตามพระดำรัสว่า “ผู้มีปัญญาควรรักษาจิตที่เห็นได้ยากยิ่งละเอียดยิ่ง ใฝ่หาแต่อาภรณ์ที่ปรารถนา เพราะจิตที่คุ้มครองแล้วย่อมนำสุขมาให้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 36 หน้าที่ 36, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การพิจารณานี้จึงทำให้การบวชเป็นวิธีการฝึกจิตใจเป็นหลัก พุทธศาสนิกชนได้อธิบายลักษณะการบวชแบบนี้ไว้ผ่านลักษณะการบวชในบ้านว่า

“พระอรหันต์อยู่ที่บ้าน พอเป็นพระอรหันต์แล้ว มันก็เลิกล้ม ไม่ต้องบวชต้องอะไรดอก เมื่อเป็นพระอรหันต์แล้วมันเลิกบวช เลิกความหมายของคำว่าบวช, บวช หรือประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ต้องมีแล้ว. แต่เดี๋ยวนี้อย่างไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ขอให้เป็นผู้บวชด้วยจิตใจทั้งหมดทั้งสิ้นอยู่ที่บ้าน โดยเฉพาะผู้หญิงไม่ต้องสนใจว่าผู้หญิงบวชไม่ได้. แต่เราบวชอยู่ที่บ้านได้อย่างนี้, แล้วเหมือนกัน หรืออย่างเดียวกัน หรือเท่ากัน แม้ไม่มีโอกาสไปบวชกับเขาบ้าง เขาบวชกันเกร่อหมด 9 วัน 10 วัน ไม่รู้ว่าจะได้ผลอย่างไร แต่อาตมาขอยืนยันว่าบวชอย่างที่ว่านี้ เกิด บวชอย่างที่ว่านี้เกิด มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา อยู่ที่บ้าน” (พุทธศาสนิกชน, 2543)

การบวชแบบนี้จึงเป็นการใช้หลักปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ เช่น ต้องมีศรัทธา เชื่อมั่นในสิ่งที่ตนถือเอาเป็นที่พึ่ง คือ การปฏิบัติหรือคำสอนนั้นแล้วก็เชื่อมั่นว่าตัวเองทำได้ เราทำได้ ไม่เหลือวิสัย เราทำได้ แล้วก็ปล่อยให้ทำไปด้วยศรัทธา พร้อมกันนั้นก็ มีวิริยะ คือความกล้าหาญ ความพากเพียร ความบากบั่นสนุกสนานในการทำ พอใจในการทำ เป็นสุขเสียเมื่อกำลังทำ ไม่ต้องรอฟผลงานได้มา กำลังทำอยู่มันก็พอใจและเป็นสุข อิ่มอยู่ด้วยความสุข ได้ความสุขโดยไม่ต้องเสียเงิน ที่นี้ก็มีสติ ฝักระวังรักษาป้องกัน ไม่ให้เกิดความผิดพลาดขึ้น ในความคิดความนึกหรือในการกระทำโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีผัสสะทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายและทางใจเอง มีสมาธิ คือ จิตแน่วแน่ต่อพระนิพพานเป็นอารมณ์ อยู่ตลอดเวลา ตลอดเวลาทุกลมหายใจเข้าออก มีจุดมุ่งมั่นต่อพระนิพพาน เรียกว่า มีเอกัคคตาจิตมุ่งพระนิพพานอยู่ตลอดเวลาแล้วก็ทำทุกอย่างที่รักษาจิตชนิดนั้นไว้ ก็คือแบบสมาธิวิธีต่างๆ มันจะต่างกันอย่างไร มันก็อยู่ที่มีพระนิพพานเป็นอารมณ์ทั้งนั้น คือ มีความหลุดพ้น

จากความทุกข์เป็นอารมณ์ด้วยกันทั้งนั้นแล้วในที่สุดก็มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา คือ ความรู้อย่างถูกต้องชัดเจน ในสิ่งที่ต้องกระทำหรือควรกระทำ,อย่าให้ความมอยาก เช่นกิเลสตัณหาเพื่อ ตัวกู-ของกู เข้ามาแทรกแซง,นั้นมันจะทำให้เสียหมด เรียกว่า ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง แผละทำงาน ทุกชนิดด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวเองทันที ตั้งแต่ต้นเรื่องจนจบเรื่องไม่มีตัวกู ไม่มีของกู ไม่มีความทุกข์ ไม่มีปัญหาอะไร มีจิตที่บริสุทธิ์ อยู่ด้วยปัญญา และความสงบสุข

การบวชแบบนี้ไม่ได้ถูกพิจารณาในแง่ของการบวชเชิงรูปธรรม ไม่มีพิธีใดที่ชัดเจน แต่เป็นการ พิจารณาถึงปัญหาของการบวชและการเข้าใจว่าการบวชคือพิธีกรรมหรือวินัยอันเป็นวิถีปฏิบัติที่มีโทษ ตามมา แต่กลายเป็นว่าการบวชเป็นอุปายในการขัดเกลากิจใจเป็นหลัก ขณะที่คนส่วนใหญ่อาจนึกถึง การบวชใจไม่ออกนั้น เพราะการบวชนั้นเกี่ยวข้องกับการถือปฏิบัติตามหลักของศีลเป็นหลัก แต่การ ถือบวชใจนั้นถือเอาจิตเป็นสำคัญจึงทำให้การบวชนี้กลายเป็นวิธีการฝึกจิตใจหรือประเมินจิตใจเป็น หลัก เพราะหากบวชแล้วจิตยังมีกังวลไม่อาจปฏิบัติตามหลักได้ก็จำเป็นต้องเริ่มต้นที่จิตก่อน

ข้อถกเถียงเรื่องเพศสภาวะกับการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ปัญหาการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้อ้างถึงวิถีปฏิบัติที่มีต่อบุคคลที่แตกต่างกัน หลากหลาย แต่ที่ถือเป็นข้อเสนอให้นักบวชหันมาพิจารณาคือปัญหาในแง่ของการบวชบุคคลที่มีเพศ ภาวะต่างๆ กัน โดยในบทความนี้จะได้ทบทวนถึงการบวชเพศหญิงที่ถือว่ามีรูปแบบที่ถูกเสนอไว้ใน สมัยพุทธกาล แต่เมื่อปรากฏว่าการบวชเพศหญิงได้ถูกพิจารณาต่อมาถึงปัญหาที่ว่า การบวชเพศหญิง ไม่ได้แสดงถึงความเสมอภาคทางเพศในแง่ของการบรรลุธรรมอย่างแท้จริง รวมถึงข้อพิจารณาถึงการ เป็นเพศหญิงนั้นทำให้ศาสนาเสื่อม ดังนี้

1. เพศภาวะ เพศสภาวะเป็นข้อกำหนดทางสังคมที่บ่งบอกถึงลักษณะทางกายภาพเป็นหลัก โดยจะพบว่า การนำเสนอลักษณะดังนี้จากความเป็นเพศต้องมีรูปหล่อหรือสวย มีโศกสมบัติ มีศีล ไม่เกียจคร้าน ให้บุตรแก่เขาได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 18 ข้อที่ 280 หน้าที่ 313, มหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, 2539) ลักษณะภายนอกทางเพศทั้งหมดนั้นเป็นที่น่าพอใจสำหรับสตรีและบุรุษ โดยเพศภาวะนี้เป็นการแสดงออกถึงความรู้สึกทางเพศ (expression) ไม่ว่าจะหญิงหรือชายต่าง คำนึงถึงความสมบูรณ์ตามแบบธรรมชาติ หากพบว่าร่างกายมีความบกพร่องก็ทำให้การแสดงออกถึง ความรู้สึกทางเพศนั้นถูกลดทอนลง การอธิบายเพศภาวะแบบนี้เป็นการเน้นไปที่ความรู้สึกที่แสดง ออกมา แต่ยังมีลักษณะการแสดงถึงเพศภาวะในทางพระพุทธศาสนานั้นได้เสนอให้เห็นถึงความเท่า เทียมกัน ดังนี้

- ก. หลักการและข้อปฏิบัติทางศาสนาที่สนับสนุนความเท่าเทียมกัน เช่น ข้อปฏิบัติเรื่องกรรม
- ข. ศักยภาพทางด้านจิตใจที่ระบุถึงคุณธรรมและการบรรลุธรรมของชายหญิงที่มีเท่าเทียมกัน

ค. มีสถานะ อำนาจหน้าที่และการยอมรับภายในครอบครัวอย่างเท่ากัน ในเรื่องทิศ 6

แต่เพศภาวะที่ถูกนำเสนอให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมกันนั้นมาจากความแตกต่างกันทางโครงสร้างวัฒนธรรมที่มองถึงความแตกต่างระหว่างชายและหญิงทางด้านชีววิทยา นำไปสู่การนำเสนอให้เห็นความแตกต่างทางร่างกายที่กำหนดให้เป็นเพศชายหรือหญิงและการแสดงออก ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้เองทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันทางเพศระหว่างสตรีและบุรุษ ส่วนความสนใจต่อเพศภาวะของกลุ่มสตรีที่ถูกมองว่า ความเท่าเทียมกันไม่ใช่เรื่องที่ผู้ชายสนใจกล่าวถึงหรือพยายามทำให้เกิดขึ้นจริง แต่เป็นเรื่องของสตรีต่างหากที่ต้องการจะสร้างให้เกิดขึ้นมาและถูกยอมรับร่วมกัน (Peter Harvey, 2000) แต่พระพุทธศาสนาเองก็ได้กล่าวถึงความเป็นสตรีในฐานะของความเท่าเทียมและความยกย่องไว้เช่นกันว่า ดังครั้งหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายอภิวาทแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่สมควร ลำดับนั้น บุรุษคนหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระเจ้าปเสนทิโกศล ถึงที่ประทับแล้วกราบทูล ณ ที่ใกล้พระกรรมของพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า “ขอเดชะใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท พระนางมัลลิกาเทวีประสูติพระธิดาแล้ว” เมื่อราชบุรุษกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ไม่ทรงเบิกบานพระทัยครั้งนั้น พระพุทธเจ้าทรงทราบวาทว่า “พระเจ้าปเสนทิโกศลไม่ทรงเบิกบานพระทัย” จึงได้ตรัสคาถาเหล่านั้นในเวลานั้นว่า “มหาบพิตรผู้เป็นใหญ่กว่าปวงชน แท้จริง แม้หญิงบางคนก็ยังดีกว่า ขอพระองค์จงชุบเลี้ยงไว้เถิด หญิงผู้มีปัญญา มีศีล บำรุงแม่ผัวพ่อผัวดุจเทวดา จงรักภักดีต่อสามี ยังมีอยู่ บุรุษที่เกิดจากหญิงนั้นย่อมแก่แล้วกล้า เป็นใหญ่ในทิศได้ บุตรของภรรยาดี เช่นนั้น ก็ครองราชย์สมบัติได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 15 ข้อที่ 127 หน้าที่ 149, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การเชื่อมั่นต่อสถานะของสตรีว่ามีความฉลาดและคุณธรรมนี้จึงเป็นการการยอมรับในประสิทธิภาพทางจิตใจและสติปัญญาว่าอาจทำให้ลูกที่เกิดจากเธอนั้นกลายเป็นบุคคลในทางศาสนาที่ถูกยกย่องได้เช่นเดียวกับการยกย่องว่าสตรีเป็นผู้ทำให้กำหนดพระพุทธเจ้า ฉะนั้นความเท่าเทียมและการยกย่องสตรีจึงเป็นการทำความเข้าใจต่อเพศภาวะในทางพระพุทธศาสนา

2. เพศหญิงกับการบวช การพิจารณาการบวชกับเพศภาวะนั้นเป็นการย้อนให้เห็นรูปแบบของเพศภาวะในแง่ของจิตใจและคุณธรรมภายในมากกว่าทางด้านกายภาพ แม้นักประวัติศาสตร์จะพยายามเสนอว่า สมัยหนึ่งการบวชนั้นสัมพันธ์กับเพศชายมากกว่าเพศหญิง เมื่อมีการมาขอบวชของพระนางปชาบดีโคตมีทำให้เห็นศักยภาพของการบรรลุธรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงสถานะเพศหญิงกับการบวชนั้นไม่ใช่เกิดจากความเท่าเทียมกันทางกายภาพ แต่ถูกพิจารณาผ่านความเท่าเทียมกันทางด้านจิตใจเป็นหลัก ดังที่โสภณภิกษุณีกล่าวกับมารว่า เมื่อจิตตั้งมั่นดี เมื่อญาณเป็นไปอยู่เมื่อเห็นแจ้งธรรมโดยชอบความเป็นหญิงจะทำอะไรเราได้ ผู้ใดมีความคิดเห็นแน่นอนอย่างนี้ว่าเราเป็นสตรีหรือว่าเราเป็นบุรุษ ผู้ที่ยังมีความเกะเกี้ยวว่าเรา มีอยู่มารควรจะกล่าวกับผู้นั้นเถิด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 15 ข้อที่ 163 หน้าที่ 218-219, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คำกล่าวนี้

สะท้อนให้เห็นว่าเพศนั้นไม่ได้ถูกกำหนดไว้ในใจตั้งแต่แรก แต่มาจากรูปแบบภายนอกที่แสดงต่อนั้นต่างหากที่ทำให้เกิดข้อพิจารณาถึงประเด็นที่กลายเป็นประเด็นถกเถียงกัน ดังนี้

ก) การบวชเพศหญิงไม่ได้แสดงถึงความเสมอภาคทางเพศ ข้อเสนอของเมตตานนทิกขุที่พิจารณาถึงการบวชของภิกษุณีนั้นใช้หลักครุธรรม 8 ประการอันมีสาระที่โยงกับการปฏิบัติระหว่างพระภิกษุและภิกษุณีมีความแตกต่างกันชัดเจนต่อบุรุษและสตรี แนวคิดที่เป็นพื้นฐานแห่งการบัญญัติครุธรรมเหล่านี้ คือ ความแตกต่างระหว่างสตรีกับบุรุษ ในบทบาทต่างๆ ในสังคมศาสนา ซึ่งไม่ตรงกับแนวคิดที่ปรากฏในพระสูตรส่วนใหญ่ ที่มีการกล่าวถึงความเสมอภาคระหว่างภิกษุและภิกษุณี เช่น พุทธดำรัสตอนหนึ่ง ซึ่งแสดงความเสมอกันของภิกษุและภิกษุณีตามธรรมวินัยว่า

“วรรณะ 4 เหล่านี้คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทรออกจากเรือนมาบวชในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละชื่อและโคตรเดิม รวมเรียกว่าสมณะเชื้อสายศากยบุตรทั้งสิ้น เหมือนมหานทีทุกสาย คือ คงคา ยมุนา อจิรวดี สรรพ มหิ หลงสู่มหาสมุทรแล้ว ย่อมละชื่อและโคตรเดิม รวมเรียกว่า มหาสมุทรทั้งสิ้น ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่วรรณะ 4 เหล่านี้คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทรออกจากเรือนมาบวชในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละชื่อและโคตรเดิมรวมเรียกว่า สมณะเชื้อสายศากยบุตร” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 7 ข้อที่ 385 หน้าที่ 283, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

พุทธดำรัสนี้เป็นการแสดงถึงการบวชในพระพุทธศาสนาว่า เท่ากับเป็นการวางโลกบัญญัติต่างๆ เช่น วรรณะทั้ง 4 เท่ากับตรัสถึงความเสมอภาคกันของนักบวชในพระพุทธศาสนาทั้งหลาย แต่มีการพิจารณาว่า มาตรฐานของการปฏิบัติต่อภิกษุณีสงฆ์และภิกษุสงฆ์นั้น แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเป็นต้นว่า การแสดงความเคารพต่อกันและกันในฐานะนักบวชซึ่งเป็นหน้าที่ของภิกษุณีต้องเคารพภิกษุ แต่มีพุทธบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุแสดงความเคารพตอบ ดังในภิกขุณีวิวัฏฐ์ เมื่อพระนางปชาบดีโคตมีเถรี ทูลขอพรให้ภิกษุและภิกษุณีแสดงความเคารพตามอายุพรรษา อีกทั้งหากครุธรรมเป็นหน้าที่สำคัญที่ภิกษุณีต้องเคารพเมื่อทรงบัญญัติครุธรรม 8 ประการ ซึ่งมีการทบทวนทุกกึ่งเดือนในพิธีปาติโมกข์แล้ว โฉนจึงต้องมีสิกขาบทเหล่านี้เกิดขึ้นด้วย ทำให้เกิดความซับซ้อนเกินความจำเป็น และทั้งที่ภิกษุณีทุกรูปต้องปฏิบัติตามครุธรรมอย่างเคร่งครัดจริงๆ จนตลอดชีวิตดังความในภิกขุณีวิวัฏฐ์ กล่าวไว้ว่า เหตุใดจึงปรากฏสิกขาบทสำหรับภิกษุณีที่มีข้อความซ้ำกับครุธรรมเหล่านั้นอีก นอกจากครึ่งหนึ่งของครุธรรม 8 ประการ จะซ้ำกับสิกขาบทของภิกษุณีแล้ว ครุธรรมอีกหลายข้อยังขัดแย้งกับภิกขุณีวินัยอีกหลายตอน เช่น การห้ามให้ภิกษุณีสอนภิกษุ และความหมายในภาพลักษณ์ของอุปมาปิดท้ายพุทธพยากรณ์การบัญญัติครุธรรม 8 (เมตตานนโท ภิกขุ, 2545)

การปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียมนี้เป็นแง่หนึ่งของเกณฑ์หนึ่งของการบวชของแต่ละบุคคลที่ต่างกันไปในประเด็นนี้ การปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียมนี้เป็นสิ่งที่พบในเกณฑ์ของการบวชของบุคคลที่มีความแตกต่างกันประเด็นนี้ พระพรหมบัณฑิต ได้เสนอว่า ว่าตามจริงแล้ว พุทธบัญญัติสำหรับภิกษุณี

นั่นถูกมองว่าเป็นเรื่องสมมติตามสภาพแวดล้อมของสังคม เพราะเอาเข้าจริงแล้วพระพุทธองค์ทรงไม่เห็นด้วยกับทัศนคติทางสังคมที่มองว่าสตรีด้อยกว่าบุรุษ พระองค์ทรงแสดงทัศนะที่ทำให้ผู้ที่มีค่านิยมแบบเดิมต้องหันมาสนใจ และทรงหลีกเลี่ยงไม่ทำลายค่านิยมโดยตรง (พระพรหมบัณฑิต, 2561) เช่นเดียวกับครุธรรมข้อหนึ่งว่า ภิกษุณีแม้จะมากพรรษาถึงร้อยปี ฟังกราบไหว้ภิกษุที่บวชใหม่ในวันนั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 7 ข้อที่ 521 หน้าที่ 329, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เมื่อพระมหาปชาบดีโคตมีบวชแล้ว ได้มาหาพระอานนท์บอกฝากขอพรจากพระพุทธเจ้าว่า ขอให้ทรงอนุญาตให้ภิกษุและภิกษุณีกราบไหว้กันตามอ่อนแก่ เมื่อพระอานนท์นำความนั้นไปกราบทูลพระพุทธเจ้าตรัสว่าการที่จะทรงอนุญาตให้ภิกษุกราบไหว้สตรีนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส เพราะพวกอญฺเฐยรเถรก็ไม่ว่าง ไฉนเล่าพระองค์จะทรงอนุญาตได้ ในข้อนี้อาจพิจารณาได้ว่าพวกอญฺเฐยรเถรหาโอกาสที่จะกดหรือเหยียดภิกษุสงฆ์อยู่ตลอดเวลา จากนั้นจึงเป็นเหตุให้ทรงบัญญัติมิให้ภิกษุกราบไหว้สตรี ข้อนี้ฟังสังเกตว่า ในพุทธบัญญัตินี้ มิให้กราบไหว้มาตุคาม คือสตรีทั่วไป มิได้ตรัสว่าไม่ให้กราบไหว้ภิกษุณี จึงทำให้น่าสังเกตว่า การที่คำว่าสตรีในที่นี้มีความหมายมาคลุมถึงภิกษุณีด้วย น่าจะเป็นเพราะสังคมเวลานั้นยังไม่รู้จักหรือไม่ยอมรับฐานะความเป็นนักบวชของสตรีแยกออกจากหากจากสตรีทั่วไป ซึ่งข้อนี้อาจทำให้เห็นว่าหมู่สงฆ์เองก็แปลกใหม่อยู่แล้ว เมื่อมีภิกษุณีสงฆ์ขึ้นอีก คงเป็นองค์กรจัดตั้งชนิดผิดหูผิดตาที่คนทั่วไปนึกไม่ถึง ไม่เข้าใจ และยังไม่รู้สึกที่จะยอมรับ คือในสายตาของชาวบ้านหรือสังคมแห่งกาลเทศะนั้น เวลาเมื่อไหร่ระหว่างภิกษุกับภิกษุณี คนไม่ได้มองเป็นเรื่องภิกษุกับภิกษุณี แต่มองเป็นเรื่องของภิกษุกับสตรี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2553)

การพิจารณาว่าสังคมและข้อปฏิบัติของคณะสงฆ์นั้นเป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกกันได้ชัดเจนทำให้ข้อพิจารณาของพระพรหมคุณาภรณ์ดูจะสมเหตุสมผลมากกว่าเมตตานันท์ภิกษุที่เสนอเพียงตัวการตีความตามตัวอักษรเท่านั้น แต่ไม่ได้พิจารณาไปถึงบริบทแวดล้อมของเนื้อหาด้วย ทำให้เห็นว่า การบวชสตรีนั้นไม่ได้มีสถานะที่น้อยกว่าบุรุษในแง่ของเรื่องเพศภาวะแต่อย่างใด เป็นแต่ข้อปฏิบัติที่อิงกับบริบททางสังคมของนักบวชที่ยังคงมีอยู่และอาจสะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธศาสนายังคงอยู่ในบริบทสังคม แต่ก็ต้องยอมรับว่าการบวชสตรีนั้นเป็นการเปิดพื้นที่ของการนำเสนอความเท่าเทียมในอีกมิติหนึ่งคือเรื่องจิตใจเป็นหลัก ไม่ได้แค่เพียงกายภาพหรือข้อปฏิบัติที่ต้องเสมอกันทั้งหมดแต่อย่างใด เพราะข้อปฏิบัตินั้นยังคงต้องเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับสังคมโดยรวม

ข. การบวชของสตรีเป็นเหตุให้ศาสนาเสื่อม การกล่าวถึงศาสนาว่าเจริญหรือเสื่อมนั้นเป็นการเข้าใจถึงกระบวนการที่ปรากฏในคัมภีร์ที่อ้างถึงตอนหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามพระอานนท์ว่า “อย่าเลย อานนท์ เธออย่าขอบใจการที่มาตุคามได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตทรงประกาศไว้เลย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 7 ข้อที่ 402 หน้าที่ 315-316, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จากพระดำรัสนี้ปีเตอร์ ฮาวี (Peter Harvey) ได้พิจารณาถึงการล้มเล

ของพระพุทธเจ้าที่จะอนุญาตนั้นเป็นเรื่องน่าสับสน แต่ไม่อาจมีใครล่วงรู้ประสงค์ของพระพุทธองค์ได้อย่างแท้จริง เพราะพระองค์เท่านั้นที่จะให้เหตุผลในการอนุญาตได้บวชนั้นแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งทำให้เห็นว่าการบวชเป็นภิกษุณีนั่นไม่ใช่เป็นความสมบูรณ์แบบในพระพุทธศาสนาอย่างหมดจด เบ็ดเสร็จเด็ดขาด แต่อย่างไรก็ตาม วิธีการบวชภิกษุณีนี้อาจนำไปสู่การตัดสินใจของส่วนร่วมในสังคมที่จะมองว่า พระพุทธเจ้าทรงเปิดพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ในแง่ของเสรีภาพให้กับสตรี ว่าตามจริง ลักษณะของพระพุทธศาสนาแล้วเป็นไปได้ไม่ได้เลยที่พระพุทธเจ้าจะไม่ทรงยอมให้พระนางโคตมีบวช เพราะพระพุทธเจ้าตรัสว่า “เราจะยังไม่ปรินิพพาน トラบเท่าที่ภิกษุณีทั้งหลายผู้สาวิกาของเรายังไม่เฉียบแหลม ไม่ได้รับการแนะนำไม่แคล้วกล้า ไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบ ไม่ปฏิบัติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตน แต่ยังบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายไม่ได้ ยังแสดงธรรมมีปาลิหารีย์ปราบปรักปำที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมไม่ได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 168 หน้าที่ 114, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งในลักษณะดังกล่าวนี้จะพบข้อเปรียบเทียบในบัญญัติทางศาสนาเกี่ยวกับผู้หญิงว่า ตระกูลใดมีผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ตระกูลนั้นไม่อาจรักษาทรัพย์สมบัติไว้ได้ ไม่อาจรักษาไร่นาไว้ได้ เหล่าพืชพันธุ์ไม่อาจจะตั้งมั่นอยู่ได้ แต่สิ่งที่เราพบนี้จะพบว่า การที่สังคมจะแข็งแกร่งมั่นคงมาจากการที่มีผู้หญิงร่วมอยู่ด้วย ฉะนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงมอบคุณธรรม ๘ ประการให้ภิกษุณีก็เพื่อเป็นการปกป้องปัญหาที่จะมีในอนาคต พระพุทธโฆसाจารย์มองว่าหลักคุณธรรมนี้เป็นหลักที่จะช่วยทำให้ธรรมวินัยนี้จะตั้งอยู่ถึง 500 ปี (Peter Harvey, 2000)

ข้อพิจารณานี้ดูเหมือนจะมีการนำไปสู่การที่พระนางมหาปชาบดีโคตมีทรงรับคุณธรรม 8 ประการจนการที่สตรีไม่ออกจากเรือนมาสู่บรรพชาเป็นอนาคาริยะในธรรมวินัยแล้ว พรหมจริยะก็ดำรงอยู่ได้ยาวนาน สัทธรรมจะคงอยู่ถึงพันปี แต่เมื่อสตรีออกจากเรือนมาสู่บรรพชาเป็นอนาคาริยะในธรรมวินัยแล้วพรหมจริยะจะไม่ดำรงอยู่ได้ยาวนาน สัทธรรมจะอยู่ได้แค่ 500 ปี เปรียบเหมือนสกุลที่มีสตรีมาก มีบุรุษน้อย จะถูกโจรผู้ร้ายย่ำยีได้ง่าย การพิจารณานี้เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าเรื่องการจัดตั้งหรือการเกิดมีภิกษุณีสงฆ์นี้ ตรงนี้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เสนอว่า การบวชภิกษุณีเป็นปัญหาด้านสมมติตามสภาพสังคม ซึ่งแสดงถึงลักษณะสถานะของสตรีในสังคมอินเดียสมัยนั้น ที่มีระบบความเชื่อตามประเพณีอันเป็นเรื่องของสตรี หากสตรีเหล่านั้นมาบวชเป็นภิกษุณี หรือแต่งงานสถานะทางสังคมก็จะเปลี่ยนไป แต่ข้อพิจารณานี้เป็นไปตามแบบสถานะทางสังคมของสตรีเอง แต่เมื่อพิจารณาในกรอบของพระพุทธศาสนาจะพบว่า การที่พระพุทธศาสนาประกาศไปได้เร็วก็เพราะเปลี่ยนความคิดของคนให้ใช้ปัญญามาเปลี่ยนกระบวนการทางสังคมให้ยอมรับในความจริงมากขึ้น เมื่อเปลี่ยนแล้วจะพบการปฏิบัติที่อยู่บนรากฐานของการถือธรรมสูงสุด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2553) ซึ่งการปฏิบัตินี้เป็นที่ยืนยันถึงการเปลี่ยนแปลงของหลักปฏิบัติเพียงชั่วคราวเท่านั้น แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไปการยึดสมมติทางสังคมจะกลับมามีอิทธิพลต่อคนอีกครั้ง การมีอิทธิพลของ

สมมตินี้จะทำให้สังคมถูกนำเสนอให้เป็นข้อปฏิบัติอีกครั้งซึ่งนำไปสู่การที่พระภิกษุและภิกษุณีต้องอยู่ตามเงื่อนไขของสังคม ทำให้ความสัมพันธ์ในแง่ของพระวินัยที่ขัดกับหลักความจริงที่ถูกนำเสนอหรือยกย่องทางด้านจิตใจหรือหลักธรรมอย่างแท้จริง ในแง่นี้อาจพิจารณาได้ว่า สังคมที่มีความหลากหลายและมีข้อปฏิบัติที่เพิ่มขึ้นนั้นเป็นไปตามลักษณะของสังคมในสมัยพุทธกาล แต่เมื่อข้อปฏิบัติยังคงไม่สอดคล้องกับสังคมปัจจุบันก็อาจทำให้เกิดปัญหาตามมาได้ แต่ทั้งหมดนั้นเป็นไปตามเงื่อนไขของสังคม ไม่ใช่เงื่อนไขของเพศภาวะของสตรีแต่อย่างใด หรือพูดให้ชัดคือเป็นไปตามความเสื่อมของสังคมมากกว่าจะพิจารณาไปที่เพศ

ค. การบวชใจ ข้อเสนอเรื่องการบวชนามธรรม คือ บวชใจนั้น ถูตามทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ การบวชใจ คือ การงดเว้นสิ่งที่ควรงดเว้น ไม่กระทำการที่ก่อให้เกิดความทุกข์ สิ่งที่ทำให้เกิดความทุกข์นั้นจะละเว้นไม่ประพฤติเด็ดขาด ถึงจะอยู่ในสถานที่ใด เพศสภาพใดก็ตามพึงงดเว้นจากการประกอบกิจที่นำไปสู่ทางเสื่อมทั้งสิ้น โดยมีวิธีการ เช่น การถือศีลอย่างเคร่งครัด โดยปกติพุทธศาสนิกชนปกติทั่วไปก็มีศีล 5 เป็นเครื่องป้องกันกาย วาจา ให้เรียบร้อยเป็นอยู่แล้ว หรือถ้าอยากให้เคร่งครัดมากขึ้นอีกก็รับศีล 8 และพึงปฏิบัติกิจกรรมที่เป็นกุศลตลอดชีวิตนี้ก็เป็นการบวชใจอย่างหนึ่ง ท่านพุทธทาสภิกขุให้หลักของการบวชใจไว้ว่า ต้องมีอินทรีย์ 5 อย่าง เนื่องจาก อินทรีย์ มีหน้าที่ในการรับรู้อารมณ์ต่างๆ การฝึกเจริญอินทรีย์ทำให้มีความรู้เท่าทันสภาพความเป็นจริงต่างๆ เมื่อได้รับการฝึกอินทรีย์อยู่ตลอดนั้นจะเป็นการป้องกันความชั่ว คือ อกุศลต่างๆ ไม่ให้เข้ามากระทบ ถ้าเข้ามากระทบก็ให้รู้เท่าทัน การเจริญอินทรีย์เป็นประจำจะเป็นภูมิคุ้มกันกิเลสได้เป็นอย่างดี อย่างนี้เรียกว่าเป็นการบวชนามธรรม คือ การบวชใจ นั่นเอง

บทสรุป

การบวชนั้นถูกแบ่งแยกเป็นการบวชทางรูปธรรมอันเป็นการบวชที่ถูกพัฒนาขึ้นในสมัยพุทธกาลโดยแบ่งเป็นการบวชที่อธิบายผ่านเพศและอายุ ตลอดทั้งมีขั้นตอนการบวชอย่างชัดเจน โดยผู้ที่บวชจะมีหลักศีลหรือวินัยที่ถูกบัญญัติขึ้นเพื่อใช้เป็นข้อปฏิบัติอีกส่วนหนึ่ง ดังปรากฏถึงข้อปฏิบัติของสามเณร พระภิกษุ ภิกษุณี ขรรวาสที่มาถือปฏิบัตินั้นจะต้องมีศีลเป็นเครื่องกำกับเป็นหลักสำคัญในแต่ละรูปแบบการบวช ขณะที่การบวชทางนามธรรมเป็นการบวชใจที่ถูกมองว่าเป็นการการบวชเป็นอุบายในการขัดเกลาจิตใจเป็นหลัก ขณะที่คนส่วนใหญ่อาจนึกถึงการบวชใจไม่ออกนั้น เพราะการบวชนั้นเกี่ยวข้องกับการถือปฏิบัติตามหลักของศีลเป็นหลัก แต่การถือบวชใจนั้นถือเอาจิตเป็นสำคัญ จึงทำให้การบวชนี้กลายเป็นวิธีการฝึกจิตใจหรือประเมินจิตใจเป็นหลัก เพราะหากบวชแล้วจิตยังมีกังวลไม่อาจปฏิบัติตามหลักได้ก็จำเป็นต้องเริ่มต้นที่จิตก่อน

เพศภาวะในพระพุทธศาสนาเป็นการกล่าวถึงความเท่าเทียมกัน เช่น ข้อปฏิบัติเรื่องกรรม ศักยภาพทางด้านจิตใจที่ระบุดังคุณธรรมและการบรรลุนิพพาน และอำนาจอำนาจหน้าที่และการ

ยอมรับภายในครอบครัวอย่างเท่ากัน ในเรื่องทิศ 6 และการยอเยี่ยงสตรีในฐานะที่เป็นผู้มีความฉลาดและคุณธรรมนี้จึงเป็นการการยอมรับในประสิทธิภาพทางจิตใจและสติปัญญาว่าอาจทำให้ลูกที่เกิดจากเธอนั้นกลายเป็นบุคคลในทางศาสนาที่ถูกยกย่อง

สำหรับประเด็นข้อถกเถียงเรื่องการบวชเพศหญิงไม่ได้แสดงถึงความเสมอภาคทางเพศนั้นเป็นข้อสังเกตจากข้อปฏิบัติของพระภิกษุกับภิกษุณีที่ไม่เสมอภาคกันทำให้เกิดข้อพิจารณาถึงการบวชของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกันไป แต่การบวชสตรีนั้นไม่ได้มีสถานะที่น้อยกว่าบุรุษในแง่ของเรื่องเพศภาวะแต่อย่างใด เป็นแต่ข้อปฏิบัติที่อิงกับบริบททางสังคมของนักบวชที่ยังคงมีอยู่และอาจสะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธศาสนายังคงอยู่ในบริบทสังคมเท่านั้น ขณะที่การที่มองว่าการบวชภิกษุณีทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมนั้นก็มาจากอิทธิพลความคิดเชิงสมมติที่พิจารณาบนฐานของการที่พระภิกษุและภิกษุณีต้องอยู่ตามเงื่อนไขของสังคม ทำให้ความสัมพันธ์ในแง่ของพระวินัยที่ขัดกับหลักความจริงที่ถูกนำเสนอหรือยกย่องทางด้านจิตใจหรือหลักธรรมอย่างแท้จริง แต่เมื่อสังคมมีความหลากหลายและเปลี่ยนแปลง ส่วนข้อปฏิบัติยังคงไม่สอดคล้องกับสังคมปัจจุบันก็อาจทำให้เกิดปัญหาตามมาได้ แต่ทั้งหมดนั้นเป็นเพราะสังคม ไม่ได้เกี่ยวกับเพศภาวะของสตรี

เอกสารอ้างอิง

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2553). *ตอบ ดร.มาร์ติน: พุทธวินัยถึงภิกษุณี*. กรุงเทพมหานคร: หจก.สามลดา.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2561). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 32 กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม.
- พระพรหมบัณฑิต. (2561). *พระไตรปิฎกฉบับสากล : วิถีธรรมจากพุทธปัญญา*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2555). *ตอบ ดร.มาร์ติน: คลื่นอริยชน สตรีหลุดพ้น ขึ้นเหนือมหาพรหม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม.
- พุทธทาสภิกขุ. (2543). *บวชทำไม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: หจก.เอมีเทรตติ้ง.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศ. (2527). *พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศ.
- เมตตานนโท ภิกขุ. (2545). *เหตุเกิด พ.ศ.1 เล่ม 2*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงพระอาทิตย์.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2559). *วัฒนธรรมร่วมอุษาคเนย์ในอาเซียน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นาตา แอ็ก.

Peter Harvey. (2000). *An Introduction to Buddhist Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press.

